

A soproni teológiai fakultás öröksége

*A gyakorlati teológiai tanszék és professzorai**

■ HAFENSCHER KÁROLY

Evangelikus Hittudományi Egyetem
lelkész, egyetemi tanár
E-mail: hafo@lutheran.hu

DOI: 10.61894/LP.2024.99.1.6

► Százéves az egyetemi szintű magyar evangélikus lelkészképzés, amelynek első két évtizede Sopronban zajlott. Ennek az időszaknak a hatása mind a mai napig érezhető az Evangélikus Hittudományi Egyetem életében. Különösen igaz ez a gyakorlati teológia oktatásával kapcsolatban. Jelen tanulmány három meghatározó személyiség életművét és hatását dolgozza fel: Stráner Vilmos, Jánossy Lajos és Budaker Oszkár professzorokét.

Munkásságuk átfogó a teológia egész területén. E tanulmányban az egyetemi jegyzeteik alapján mutatjuk be őket. Stráner Schleiermacher követője, a klasszikus gyakorlati teológia művelője. Jánossy Lajos a magasegyházi gondolkodás képviselője és a tradicionális liturgia-tudomány magyar megalapozója. Budaker Oszkár a lelkigondozás és a homiletika területén alkotott maradandót, különös figyelemmel a teológia és a művészetek kapcsolatára.

Kulcsszavak: evangélikus lelkészképzés / soproni evangélikus fakultás / gyakorlati teológia / liturgika / homiletika

Ráhangelés

Stráner Vilmos tizenhárom évvel a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem soproni Evangélikus Teológiai Fakultásának megalapítása előtt írta a következőket:

„Gyakorlati theológiáról és gyakorlati theol[ógiai] tudományokról nem abban az értelemben lehet szó, mintha az összes theol[ógiai] tudományokat két csoportra osztanánk, a melyeknek egyike a keresztyén hit igazságainak elméletét nyújtán – ez volna az »elméleti« theologia – másika pedig ezen elméletnek a gyakorlati életre alkalmazását mutatná meg, s ez volna a »gyakorlati« theologia. Elméleti (theoretikus) és gyakorlati (praktikus) theologia között ilyen éles megkülönböztetést tennünk, sőt ellentétet teremtenünk nem szabad. [...]

Schleiermacher halhatatlan, soha el nem évülő érdeme, hogy amint egyrészt a keresztyén üdv-

* Az Evangélikus Országos Múzeumban 2023. október 26-án, az Evangélikus Hittudományi Egyetem, a Magyar Luther Szövetség és az Országos Evangélikus Gyűjtemények által szervezett, *Százéves az egyetemi szintű lelkészképzés* című sorozatban elhangzott előadás szerkesztett változata.

igazságokat (megváltás, megigazulás) állította a theologia központjába, másrészt az egész theológiát az egyház szempontja alá helyezte. [...] Schl[eiermacher] az egész theológiát »gyakorlati« tudománynak, »scientia ad praxin« tekinti.” (STRÁNER 1910, 53–54. o.)

Stráner Vilmosnak a *Theologiai szaklapban* olvasható sorait idéztem „A szentírás jelentősége és kezelése a gyakorlati theologia minden ágában” című tanulmányából. Tizenhárom évvel a soproni fakultás megalapítása és elindulása előtt egyértelmű irányt határozott meg a lelkészképzés számára, amely azután az egyetemi szintre emelkedés után kiteljesedett. Folytatom az idézetet:

„Miután már most az egyház a maga tevékenységét nem gyakorolhatja és ennél fogva nem is gyakorolja a maga összességében, hanem erre képesített és hivatott közegei, organumai által, azért: a gyakorlati theologia az egyháznak az épülés céljából hivatalos közegei által gyakorolt öntevékenységről szóló elmélet, amelynek főadata tehát, egyrészt a szent Írás – mint norma normans, másrészt a történeti fejlődés és az egyház hitvallási iratai, mint normae normatae alapján megállapítani azokat az elveket, amelyeknek figyelembe vételével az egyház a maga öntevékenységét helyesen, nevezetesen az épülés céljának megfelelően gyakorolhatja.” (Uo. 56. o.)

A soproni teológiai fakultás életében fontos szerepet játszott a gyakorlati tanszék, s a diszciplína súlyát és megbecsülését mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy 1942-ben a meglévő mellé egy második gyakorlati teológiai tanszékot szerveztek.¹

A három meghatározó egyetemi tanár

Ha az egyetemi szintű teológiai oktatás, lelkészképzés száz évvel ezelőtti kezdeteire figyelünk, s ha ezen belül a gyakorlati teológia diszciplinájának oktatását és annak személyi hátterét próbáljuk megismerni, akkor három kiválóság neve kerül elénk: Stráner Vilmosé, Jánossy Lajosé és Budaker Oszkáré. Mindhárom lelkész-tanár soktalentumos ember volt, akik nemcsak a soproni működés évtizedeit határozták meg, hanem hatással voltak, vannak a magyarhoni evangélikus egyházra, annak működésére, gondolkodására, hitéletére.

Stráner Vilmos 1866. április 8-án született Sopronban, és szintén Sopronban 1932. február 4-én halt meg. Teológiai tanulmányait is ott végezte. Hosszabb időn át pinkafői lelkész volt. A debreceni Tisza István Tudományegyetem díszdoktora. A soproni teológiai akadémia tanára, majd igazgatója, 1923-tól az egyetem nyilvános rendes tanára, az első három tanévben dékánja. A Magyar Luther Társaság vezetőségének tagja, az egyetemes lelkészvizsgáló bizottság és a zsinati bizottság tagja.

Jánossy Lajos 1903. március 8-án született Komáromban, és Budapesten halt meg 1976. november 21-én. A komáromi bencés gimnáziumban érettségizett 1921-ben. Tanulmányait Budapesten, Sopronban, Lipcsében, Rostockban végezte. Jogi tanulmányokat is folytatott. A gyakorlati teológia nyilvános rendes tanára – 1934-ben nevezték ki –, 1938-tól vezette a gyakorlati tanszéket. Kerületi presbiter, lelkészképesítő bizottsági tag. Sokan „csodabogárnak tartották” északi elkötelezettsége, magasegyházi beállítottsága, konzekvens liturgikus gondolkodása miatt. Mélyen érző és gondolkodó, egyházához hűséges tudós teológus volt. A 20. század legnagyobb evangélikus liturgikus szakembere. Talán az egyetlen minden szempontból konzekvensen, igazán lutheri!

Budaker Oszkár 1896-ban született Felsőlövön, és 1952. szeptember 8-án Sopronban halt meg. Kő-

¹ Kiss 1943, 19. o. A második gyakorlati teológiai tanszék vezetője Budaker Oszkár volt.

szegen érettségizett, majd katonai pályán indult. Katonatisztként iratkozott be a hittudományi karra. Lelkészi szolgálati éve alatt (1928-tól 1942-ig soproni lelkész volt) a lipcsei egyetemen tanult tovább, tagja lett a Luther Szövetség vezetőségének és egyházkerülete lelkészképzési bizottságának. A gyakorlati teológia nyilvános rendes tanára és a teológusotthon igazgatója lett 1942-ben. 1950 januárjától a soproni gyülekezet lelképásztoraként tevékenykedett. Budaker Oszkár váratlan halála megrendítette tanítványainak sokaságát, gyülekezetét, de az egész magyar evangélikusságot.

Pálfy Miklós dékán aláírásával így fogalmazott az akkori kari gyűlés: „A dékán kegyelettel emlékezik Budaker Oszkár nyug. teológiai tanár, soproni gyülekezeti lelkészről, aki Sopronban f. hó 6-án váratlanul elhunyt. Szerettük benne a lelképásztori hűséget, professzori munkájának puritán tisztaságát és egyszerűségét, az ifjúságért aggódó szíve melegségét. Fáj hirtelen távozása, de megnyugszunk a minden dolgában kegyelmes Isten végzésében.” (ZOLTÁN 2002, 12. sz.)

Elsősorban nagy igehirdetőként áll példaként nemcsak gyülekezete, hanem teológushallgatói előtt is. A soproni városi könyvtár honlapján olvasható megemlékezés ezt írja: „Prédikációi már kezdettől fogva sokakat vonzottak a templomba. Élményt jelentett nemcsak az, amit mondott, de az is, ahogyan mondta, szinte misztikusnak tűnő átéléssel. Nem lehetett nem figyelni rá. A mondottakat élete példájával igazolta.”²

Eltérő karakterek – közös ügy

A három jeles teológus stílusban, gondolkodásban, célkitűzésben egymástól eltérő utat járt, hatásuk is más és más volt, ugyanakkor a gyakorlati teológiai oktatásra és professzoraira nézve is igaz volt az, amit Kiss Jenő így fogalmaz meg a hittudományi kar 1923 és 1943 közötti történetét bemutató „viszszapillantásában”: „A hittudományi kar megalakulásától fogva a bibliai, hitvallási irány hűséges képviselője, s mint ilyen nagymértékben járult hozzá, hogy egységes hitvallási szellem alakuljon ki az evangélikus lelkészi közösségben.” (KISS 1943, 18. o.) Kiss ezt az állítását konkretizálta is azzal, hogy bemutatta a külföldi teológiai iskolák szellemi hatását és a magyar (olykor pogány) gondolkodási irányzatok befolyását, de ezeket a szilárd hitvallásos alap miatt kellő távolságtartással és a teológia önálló művelésére való képességgel kezelte.

A két évtized tanrendjét feldolgozva Kiss Jenő professzor megállapítja, hogy az egyetem képzése nem marad el a nagynevű egyetemek mintáitól, az egyetlen különbség, hogy a tanári kar összmunkája nyomán nagyobb hangsúly esik az átfogó ismeretekre, mint a részletkérdések – elsősorban szeminárium – feldolgozására.

Ugyanakkor az első húsz év tapasztalatait levonva a professzorok már az átfogó tantárgyreformon gondolkodnak – Pröhle Károly és Deák János irányításával. Ez magában foglalná a tanulmányi idő öt évre való kiterjesztését, illetve az alapozó tantárgyak megerősítését. Ezzel egy időben kezdődne a teológusotthon lelkészképző intézetté való átszervezése, ahol a „rend és szabadság magasabb harmóniájának evangéliumi szelleme hatja át” a mindennapokat (uo. 20. o.).

Mindez azért is érdekes tanulmányunk szempontjából, mert számos olyan tárggyal is bővül a reformrend, amely érinti a gyakorlati teológiát – részben a megalapozásban, részben pedig a segédtudományok szintjén. Bevezették a lélektan tantárgyat. Az új tantárgysort ki kell terjeszteni az egyházi élettel kapcsolatos művészetekre, mint az egyházi képzőművészet, templomépítés, festő- és szob-

² <https://www.szivk.hu/65-evvel-ezelott-huny-el-budaker-oszkar/>.

rászművészet, egyházi ornamentika, művészi szimbolika és esztétika, egyházi ének és zene. S még egy kiemelésre érdemes szándék: „Biztosítandó a német nyelvnek oly fokú ismerete, hogy a hallgatóság a német nyelvű szakműveket sikerrel tanulmányozhassa, ill. közülük azoknál, akik német, ill. tót istentiszteleti nyelvű gyülekezetekben kívánnak elhelyezkedni, a német, ill. tót nyelv olyfokú ismerete, hogy istentiszteleti szolgálatot végezhesse.” (Uo. 21. o.)

Szintén érinti a gyakorlati teológiai vonatkozásokat az a tény, amelyre a biblikus tanszékekről való megemlékezés alkalmával már dr. László Virgil felhívta a figyelmet,³ hogy ti. a jelentősen megnövekedett, az utánpótlásigényt messze meghaladó teológuslétszám nyomán (missziói) gyülekezetek tucatjai létesültek, s ez egyfajta intenzívebb lelkesítő munkát is igényelt – természetesen az arra való felkészüléssel (uo. 21–22. o.).

A gyakorlati teológiai ismeretekről a zárószigorlat harmadik részében kellett a hallgatóknak számot adni (a nyolcadik félév idején). A szigorlaton a következő gyakorlati teológiai témakörök szerepelnek: „A harmadik rész tárgyai: magyar protestáns egyháztörténet, egyházjogtan, katechetika, liturgia, homiletika, lelkipásztorkodástan.”⁴

A három teológiai tanár irodalmi munkásságát részben már KISS Jenő 1943-ban dokumentálta (63–79. o.), de a pécsi egyetemtörténeti iratokban is fellelhetjük a komoly listát: melyikük mit, hogyan, hol és mikor publikált.⁵ Gazdag anyag!

Egyetemi jegyzetek

Az egyetem örökségeként most a katedrán elhangzott előadásait szeretném kézbe venni s az azokban fellelhető sajátos gondolatokra irányítani a reflektor fényét. A 20. század elején járunk, nincs még fénymásológép vagy fájlmegosztó, mégis minden professzor gondoskodott arról, hogy az órákon elhangzott anyagot a vizsgára készülő hallgató – no meg később a gyakorlati szolgálatban álló gyülekezeti lelkész – újraolvashassa. A mai oktatók számára is példás, ahogy minden fő tárgyból született friss, aktuális, személyes jegyeket hordozó egyetemi jegyzet. Stráner Vilmos esetében gyöngybetűs kézírással, Jánossy és Budaker professzorok esetében géppel írva.

Mindhárman ránk hagytak egy-egy liturgikajegyzetet (STRÁNER 1927; JÁNOSSY 1935; BUDAKER é. n.). Az istentiszteleti élet formálása, gazdagítása számukra tudatos célkitűzés volt. A valós, gyülekezetekben gyakorolt istentisztelet tudományos és lelki megalapozását és a 20. század elejére elszegényedett istentiszteleti rendtartások frissítését egyaránt feladatuknak tartották. Ne feledjük, erre az időszakra esett az újreformátori teológia térnyerése, amely érezte az elvesztett lutheri istentisztelet hiányát, és munkálkodott azon, hogy a reformátori örökséget (TÓTH 2020, 134., 138. o.) visszanyerjük (vö. HAFENSCHER 2010, 221–225. o.). De a katolikus liturgikus megújulás sem maradt hatás nélkül.

Stráner a német agendák ismeretében kereste az újat, s ajánlotta gyermek-istentiszteleti használatra a Németországban ismert énekesrendet, amely azután alapja lett Raffay és Pröhle agendái-

³ Az Evangélikus Országos Múzeumban 2023. szeptember 21-én, az Evangélikus Hittudományi Egyetem, a Magyar Luther Szövetség és az Országos Evangélikus Gyűjtemények által szervezett *Százéves az egyetemi szintű lelkészképzés* című sorozatban hangzott el László Virgil előadása, amely a biblikus tanszékek emlékezetéről szólt.

⁴ In: *A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Evang. Hittudományi Karának Tanulmányi és Vizsgálati Szabályzata*. Pécs, 1926. 11. o.

⁵ https://almanach.pte.hu/oktatok?fi=ff&o1=in_any&v1%5B0%5D=E+ETE+EHK.

ban a mindmáig használatos énekverses rendnek. Aki ezt a rendet valami ősevangélikus kánonnak tekinti, annak érdemes Stráner írásait és kísérleteit megvizsgálnia.

Jánossy munkássága közismertebb. Ő nemcsak nyomtatásban is megjelent és pár éve újra kiadott doktori disszertációjában (JÁNOSY 1932; 2010), de egyetemi előadásaiban is küzdött az evangélikus liturgia „megújulásáért”. Sokan ezért csodabogárnak tartották, saját kora nem értékelte eléggé, de munkásságának hatása a mai napig érvényes, elvi kutatási eredményei és gyakorlati tanácsai a 21. század elején is megfontolandók.

Budaker keze alól is – én így tudtam: a szójhagyomány szerint – kikerült egy ma nem közkézen forgó liturgikajegyzet, de publikációi között találunk más, istentisztelettel kapcsolatos iratot, amely az istentisztelet reformját készíti elő (BUDAKER 1942). Ez a tanulmány azért kiemelten jelentős, mert Budaker – szemben az északi egyházakon és a magasegyházi mozgalmakon tájékozódó Jánossy Lajossal – az egyház bázisán, gyülekezetben és közösségekben létrejövő megújulást ismerteti meg és értékeli.

Budaker Oszkár oktatói munkája mellett legalább annyira jelentős a teológushallgatók között végzett munkája, amelynek kiemelten fontos része volt az istentiszteleti szolgálatra nevelés. 1947-től jelent meg az ő tollából a *Lelkipásztor* lapjain a 20. század egyetlen, liturgikus magatartást részletesen tárgyaló tanulmányosorozata.

Plusz egy fő

A három gyakorlati teológus mellett – a holisztikusan gondolkodó, szakbarbárságot messze elkerülő soproni teológusokra jellemzően – báró PODMANICZKY Pál vallástudományi professzor is közzétett egy tanulmányt *A keresztény kultusz lényegének kifejtése valláspszichológiai és dogmatikai alapon* címmel (1917), amely meghatározta a 20. század első felének liturgikus gondolkodását.⁶ Megszívlelésre méltó megállapításai között végül is egészen nyilvánvalóan gyakorlati útmutatást adott: „Vissza kellene illeszteni a kultuszba az úrvacsorát, ahol legközvetlenebb a Krisztussal való érintkezés.” Továbbá: „Válasszuk el a gyónást az úrvacsorától, és így az úrvacsora lényegesen megrövidített aktusát illesszük bele a főistentiszteletbe mint annak csúcspontját, és legyen elv, hogy minden istentisztelet alkalmával terített az Úr asztala.” 1917-et írunk ekkor – a reformáció kezdetének négyszáz éves évfordulóján!

Liturgikajegyzetek

STRÁNER liturgikajegyzete (1927) Schleiermacher „bemutatáselméletéből” kiindulva állítja, hogy „az az öntevékenység az egyháznak, amellyel magát hitében építi és erősíti – mint a gyülekezet belső hitéletének külső megnyilvánulása (Darstellung – Schleiermacher) – kétféleképp történhetik, mégpedig az egyes istentiszteleti cselekmények relatíve kötött objectív jellegű állandó formái között, másrészt az Isten igéjének relatíve szabad és egyéni jellegű hirdetésében. [...] A liturgikának feladata immár megállapítani azokat az elveket, amelyeknek figyelembe vétele mellett az istentisztelet és az egyes istentiszteleti cselekmények lényeges elemei és alkotó részei ezek sorrendje megállapítható úgy, hogy e szerint a *liturgika az istentiszteleti cselekmények megállapított, megkötött állandó alkotó elemeiről szóló elmélet.*” (Uo. 2–3. o.)

⁶ Báró Podmaniczky Pál egy éven keresztül megbízott vezetője volt az első gyakorlati tanszéknek (1932–33).

Stráner konzekvensen képviseli azt az irányt, amelyet „az egyház öntevékenységének” nevez, az- az hogy a gyülekezet, az egyház alkotja meg az istentiszteletet. Jézus liturgikus örökségét, illetve annak hiányát így fogalmazza meg: „Igaz ugyan, hogy Krisztus Urunk az Ő igéjében és sacramentumai- ban megadta azokat az istentiszteleti elemeket, amelyek nélkül keresztény istentisztelet általában vé- ve nem tartható és nem képzelhető, de arra vonatkozólag, hogy ezek az elemek miként alakuljanak ki bizonyos meghatározott istentiszteleti formákká, már közelebbi utasításokat nem adott. Az a ki- alakulása az istentiszteletnek *az ünneplő keresztény gyülekezet szellemének önálló szabad alkotása.*” (Uo. 5. o.) Stráner a *Liturgika* történeti részében írja le az egyes istentiszteleti elemek kialakulását és lényegét. Az istentisztelet elmélete címet viselő első fő fejezet szól az istentisztelet helyéről, ahol lát- juk, hogy a tanrendbe és annak tartalmába hogyan épült be például a templomépítés művészetének ismeretanyaga (de további művészeti ágak anyaga is).

Az egyházi év felosztásánál érdemes egy apróságot megjegyezni nekünk, akik közt elterjedt az a teológiátlan és üres kifejezés, hogy minden esztendőben van ünnepi (karácsony-húsvét-pünkösöd) és ünneptelen félévünk. Stráner tudatosan a *semester domini* és a *semester ecclesiae* kifejezéseket tanít- ja. Apróságnak tűnik, de döntően szemléletformáló lelkeseknek és gyülekezetnek egyaránt.

Stráner is az *Ágostai hitvallás* egyházfogalmából indul ki akkor, amikor az evangélikus *cultus*, az- az az istentisztelet általános alapelveit próbálja megfogalmazni (uo. 45. o.). „Az evangélikus istentisz- teletnek tehát a következő lényeges momentumait állapíthatjuk meg: a) a szabadság; b) az igazság; c) a közösség; d) a rend; e) és a komoly ünnepélyesség.” (Stráner Vilmos ezzel Karl Immanuel Nitzsch irányvonalát követi, lásd uo. 46. o.) A *szabadság* a ceremoniális kötöttségektől való függetlenséget je- lenti, az *igazság* az Isten igéjéhez való kötöttséget, a *közösség* elsősorban a keresztény gyülekezetnek az Istennel való közösségét (amely a múltat is magában hordozza), a *rend* pedig a rend Istenének ki- járó tiszteletet és méltó ünnepélyességet jelent. „A rend következménye, hogy az egyes alkotó részek sorrendje előre és állandóan legyen megállapítva, vagyis az ünneplő gyülekezet ne legyen esetleges- ségeknek vagy meglepetéseknek kitéve.” (Uo. 52. o.) Végül a *komoly ünnepélyesség* azt jelenti, hogy a „gyülekezet a maga istentiszteletében különös mértékben tudatában és érzetében van az örökké va- ló szent Isten jelenlétének, aki szent Igéje és a sacramentumok által közeledik hozzánk” (uo. 53. o.). Klasszikus liturgikai megfogalmazás. Nem hoz újat, de biztos alapokat kínál a hallgatók számára.

Stráner három fő alkotóelemet emel ki és tárgyalt részletesebben: ige, ima, ének. Az ige háromféle- képpen érvényesül a *cultusban*: *lectio*, *absolutio* és áldás. Érdekes megfogalmazást olvasunk az ének- kel kapcsolatban, amely az évtizedünkön átívelő énekeskönyvreform idején akár definícióul is szol- gálhat: „A gyülekezet imája (kérés, hálaadás és dicsőítés) és vallástétele (hitvallás és bűnvallás) leg- inkább és legszebben a közös énekekben jut kifejezésre, amelynél a gyülekezet minden egyes tagja a maga papi jogát gyakorolja. Itt jut tehát többek között az egyetemes papság eszméje és az evangéli- kus keresztény *cultus* közösségi jellege is szépen kifejezésre.” (Uo. 64. o.)

* * *

JÁNOSSY liturgikajegyzetének (1935) eltérő volta a hozzáállásban van. Stráner a német teológián tájé- kozódó professzor volt, s jóllehet Jánossy is „kijárta a német iskolát” (Lipcse és Rostock), mégis a Kop- penhágában eltöltött tanulmányi idő és az uppsalai tartózkodása – különösen is Nathan Söderblom hatása – egész életét, gondolkodását meghatározta. Egyértelmű, hogy az északi gazdag liturgia és a magasegyházi gondolkodás ragadta meg. Ezért bár sokan megmosolyogták, de ő konzekvensen, igé-

nyes teológiai megalapozással, szent meggyőződéssel és sokszor szembeszélben vitorlázva dolgozott az istentiszteleti élet lutheri gondolkodásmódjának helyreállításán, az elveszett kincsek újrafelfedezésén.

Egyetemi jegyzetében tisztázza az alapvető fogalmakat, s nemcsak az etimológiai jelentést, hanem az egyházi gyakorlatba beágyazott félreértéseket tisztázva a teológiai jelentést: „A liturgia tehát nem az istentiszteletnek valamilyen módját (liturgikus istentisztelet!!!!) [sic!] és nem is »csak« az istentisztelet egynevezett »állandó« vagy mint mondani szokták: »kötött« elemeit illetően az egyes szertartások hasonló természetű részeit jelenti, hanem [...] a liturgia – számunkra a szónak eredeti, ősegyházi értelme szerint –: maga az egész istentisztelet!” (Uo. 1. o.) Mialatt az egyetemi katedrán állt, már ismert és a könyvtárban hozzáférhető volt a később könyvként is kiadott doktori disszertációja, *Az evangélikus liturgia megújítása történeti és elvi alapon*. Hogy ez az örökség milyen fontos, azt egyértelműen jelzi, hogy a liturgika tudománya iránt mélyebben érdeklődők kézzől kézre adták a doktori disszertáció sokat forgatott kötetét, mígnem eljött az idő, hogy a hálás utódok – szellemi-lelki örökösök – 2010-ben komoly szöveggondozás után ismét kiadják könyv formájában ezt az alpműnek számíró Jánossy-iratot.

Jánossy szerint „amint az egyház Jézus Krisztus kegyelmi jelenlétéből és munkásságából él, épen úgy az egyház legsajátosabb élet[meg]nyilvánulása a lit[urgia] is. Az ev[angélikus] lit[urgia] alapja az élő Jézus Krisztus, ő a legfőbb cselekvő alanya, aki egyházát táplálja, építi a kegyelmi eszközökkel.” (Uo. 3. o.) Majd néhány sorral lejjebb így folytatja: „Isten kegyelmi ajándéka az istentiszteletben az ige és a szentségek, [így] az istentisztelet lényege: a communio, az Istennel való közösség. A ker[esztény] realizmusnak ezzel a hangsúlyozásával már most elhatároljuk magunkat minden spirituális esztétikai vagy egyoldalú pedagógiai felfogással szemben, mely az istentiszteletnek az emberi síkba való leszállítását jelentené.”

Jánossy gondolkodásában a *donum* (sacramentum) kiváltja azután a hálát, az imádást, és töredelemre, áldozatra (sacrificium) késztet, így lesz az istentiszteletnek egy következő, lényeges jellemvonásává az imádás (adoratio). Minden innen értelmezhető. Ezzel kerülhető el az áldozat félreértelmezése éppen úgy, mint az, hogy az istentisztelet csupán ünnep, azaz kiábrázoló cselekvés, amely hangulatkereszténységet teremt!

Az istentisztelet lényegéről szóló alapvető gondolatmenetét így zárja: „Végső sorban a liturgia nem az egyes hívő bármilyen értékes egyéni vallásosságának a kifejezése, és nem a gyülekezet kegyességének megnyilatkozása, hanem legfőbb, alapvető részeiben magának az Úrnak az ajándéka, az ige és a szentség, aztán a »Miatyánk« a ker[esztény] istentisztelet éltető fókusza. Ugyanaz az istenem-beli egység, annak felbonthatatlansága jellemzi a liturgiát, az egyház istentiszteleti életét, mint magát az egyházat: a Krisztus testét. Egészen isteni és egészen emberi. Az egész evangélikus liturgián végig zeng az adventi királyhymusz: Íme a te királyod jön tehozzád alázatosan. – Az incarnatio evangélio-ma a hitbizonyosság és üdvbizonyosság boldogságát, szent nyugalmát árássza szét minden drámai mozgalmassága ellenére is. Az istentisztelet alapja Isten kegyelmi ténye és mégis ugyanakkor gyülekezeti egyházi aktus.” (Uo. 4–5. o.)

Amikor a jegyzet hosszan tárgyalja a keresztény liturgia történetét, akkor is mindig az istentisztelet-teológia koordináta-rendszerében értékeli és tesz kritikai megállapításokat. Sohasem csupán események sorát mutatja be, hanem teológiai folyamatokat tár fel az olvasó előtt.⁷ Mindezt úgy teszi, hogy finom

⁷ Pl. a 6. §, ahol a *sacramentum altaris* tartalmi gazdagságának a liturgia fejlődésére gyakorolt hatását és jelentőségét rajzolja meg (JÁNOSY 1935, 10–18. o.).

distinkciókat alkalmazva mutat rá a félreértésekre, meghamisításokra, tévtanításokra, ugyanakkor óv attól, hogy az egyház általánosítva (pl. az áldozat fogalmát) a fürdővízzel együtt kiöntse a gyermeket is.

Hogy Jánossy mennyire lutheri alapokon áll és gondolkodik, az nyilvánvalóvá válik a liturgiátörténetnek a reformáció korát leíró részéből. Ez az alapos és pontos feldolgozás megint csak túlmegy a történeti tények közlésén, hiszen a teológiai motivációk és eredmények szemszögéből dolgozza fel azokat – egyben hatásvizsgálatokat is leírva, miként éltek tovább Luther gondolatai, teológiai kijelentései a későbbi evangélikus egyházakban. Ennek nyomán tárja fel a istentisztelet elszegényedésének folyamatát, a lutheri teológiától való eltávolodását, amely elsősorban az úrvacsora kiszorulásában mutatkozott meg.

A liturgia kifejezésbeli eszközeiről szóló (II.) rész mutatja azt a gazdagságot, amelyet Jánossy felcillant, s amely az egyház istentiszteleti megújulásának ajándéka is lehet. Ez a szakasz sem marad meg az eszközök felsorolásánál, mindig mély teológiai mondanivalót közvetít.

Jánossy liturgikajegyzete a híres doktori disszertációjának árnyékába került, így az egyház talán nem is érzi, milyen hihetetlen kincs van a kezében e jegyzet formájában. Számos további publikációja is segítség lehet az igényes liturgiavégzésben, liturgikus anyagok használatában az utókor számára.⁸

* * *

Budaker ugyan tanított liturgikát, és a teológusotthonban külön is nagy hangsúlyt helyezett a liturgikus nevelésre (azon belül a liturgikus magatartásra), de jegyzete – mai ismereteink szerint – egyik evangélikus közgyűjteményben sem található meg.⁹ Hernád Tibor hagyatékából, Veszprémből került elő az a példány, amelyet lemásolhattunk, és a gyakorlati tanszék oktatói anyagában elektronikusan is hozzáférhetővé teszünk.

BUDAKER liturgikajegyzete (é. n.) klasszikus felépítésű, minden szükséges alapismeretet megadó, informatív istentisztelet-teológiai mű. Annak rendje s módja szerint ad alapvetést, történeti áttekintést. A történeti áttekintés részeként már megismerteti az olvasót (hallgatót) az istentisztelet rendjével és felépítésével úgy, hogy mire az áttekintés Luther liturgikus felfogásához és munkásságához ér, már elsősorban a reformáció istentiszteleti megújítására koncentrálhat. A Lutherről szóló szakasz máig használható alapvetést ad úgy, hogy nemcsak a reformátor istentiszteleti rendjeit mutatja be, hanem a biblikus előadásokat is elemzi a liturgika szempontjából. Nem véletlen – Budaker rendíthetetlen lutheri alapú teológiáját figyelembe véve –, hogy az evangélikus istentisztelet teológiáját részletesen kifejti, ugyanakkor jól érthető összegzést is tár az olvasó elé. Elgondolkodtató, hogy a hosszú, lutheri tanítást elemző történeti részt követően Kálvinról és Zwingliről alig egy oldalon át értekezik. Ugyanakkor a 9–10. paragrafusban átfogó ívet rajzol meg az evangélikus liturgia kialakulásáról, hanyatlásáról és megújulásáról. Mivel Budaker maga is az istentiszteleti élet megelevenítésén dolgozott, érthető, hogy részleteiben foglalkozik a megújulási mozgalmakkal. A mozgalmakban megfogalmazott megújulási igények kísértetiesen hasonlítanak a maiakhoz. Erre épül A liturgia lényege és formá-

⁸ Ilyenek például Jánossy régi magyar imádsággyűjteményei, amelyeket a *Lelkipásztor* folyóiratban adott közre az egyházi esztendő vasárnapjaihoz (pl. *Lelkipásztor*, XIII. évf. 1936–1937. 11., 99., 174., 217., 274., 316., 387., 464. o.). De ilyenek a következő írásai is: JÁNÓSSY 1933; 1934; 1936.

⁹ Zoltán László Budaker Oszkár szellemi hagyatékának számbavételekor a teológiai előadások közt felsorolja a *Liturgikát*. Ez a jegyzet azonban nem található meg gyűjteményeinkben. A jelen százéves jubileum alkalmat ad arra, hogy ezt a hiányt pótoljuk, s legalább fénymásolatban meglegyen az EHE Könyvtárában és az EOK-ban.

ja című fejezet – ez a jegyzet szíve közepe, tiszta lutheri teológiára épülve. A jegyzet harmadik nagy része már erősen gyakorlatorientált, s tetten érhető benne a soproni törekvés a sokoldalú, művészeti megközelítésre is. (Külön paragrafus is foglalkozik a művészet és a liturgia kapcsolatával.) Amikor az istentisztelet formai vonatkozásait tárgyalja, Budaker messze a saját korán túlmutatva olyan kritikai hangot szólaltat meg, amely hét évtizeddel később is megfogalmazódott a *Liturgikus könyv* megszületése előtt. Felveti az összes olyan teológiai kérdést (pl. az invokáció helyét és formáját, a gyónás helyét és szerepét, a magángyónás hiányát, a megduplázott bűnbánati imádság és a feloldozás[ok] következetlenségét, a szereztetési igék használatának módját stb.), amely ma is foglalkoztatja az istentisztelet ügyéért teológus módon elkötelezett embereket.

A kazuális szolgálatok, valamint a keresztelés és a konfirmáció és az avatási szertartások tárgyalásánál sem formai témákat hoz elő, hanem mindig mély teológiai alapozással és az egyházi gyakorlatra való reflexióval közelít a kérdéshez. Budaker munkája is lutheri szellemű istentisztelet-teológiai anyag.

A jegyzet végén, szinte függeléként olvashatunk a liturgikus magatartás témájáról, amelyet azután a méltán híressé vált, a *Lelkipásztorban* megjelent tanulmányorozatában részletesen kibont.

Ismét plusz egy fő

Raffay Sándor nevét feltétlenül meg kell említenünk jelen témánk kapcsán. Raffay püspökként is tudós ember volt, aki a teológiát magas szinten művelte, s nemcsak a bibliikum területén hagyott hátra jelentős örökséget,¹⁰ hanem a liturgika tárgykörében is értéket teremtett. A Raffay-agendát még ma is ismerik. Liturgikus írásait, köztük a magyar evangélikus liturgiátörténet egyik meghatározó tanulmányát – *A magyarhoni evangélikus liturgia történetéhez* (RAFFAY 1933) – az Erzsébet Tudományegyetem Teológiai Fakultásának ajánlva adta közre, amelynek maga is díszdoktora s nem egyszer előadója volt.

Excursus

Ha már az istentisztelet ügyét tárgyaljuk – soproni teológiai vonatkozásban –, érdemes egy kis kitérőt tenni, hogy az ökumené korszaka előtt milyen „apró” súrlódások voltak, amelyek egy katolikus egyetemen működő evangélikus fakultás életét érintették. Ilyen volt például az évnnyitó istentiszteletek ügye.

Mivel az anyaegyetem katolikus többségű volt, és az egyetemnek otthont adó város a pécsi megyés püspök püspöki székhelye volt, az ünnepi ülések – elsősorban az évnnyitó és évváró – kapcsán tartott istentiszteletek katolikus alkalmak voltak. Az egyetemi feljegyzések szerint¹¹ – még nem az ökumené korszakában vagyunk! – súrlódás és feszültség adódott abból, hogy például a Veni Sancte liturgiáján megjelennek-e az evangélikus hittudományi kar képviselői, avagy sem. Levélváltások sora tanúskodik arról, hogy az evangélikus dékánok és professzorok hangsúlyt fektettek arra, hogy legyen és nyilvánosan meghirdetessék az evangélikus (illetve református vagy izraelita) istentisztelet is.

¹⁰ *Újtestámentom, vagyis Újszövetség*. Görög eredetiből fordította Raffay Sándor. Luther-Társaság Kiadása, Budapest, 1929. <https://www.okosbiblia.hu/bible/rs1929>.

¹¹ <https://leveltar.pte.hu/content/tanevnyitok>.

A második nagy jegyzetcsoporthoz a homiletikaoktatásról nyújt képet

A homiletika mindhárom soproni gyakorlati teológus nagyságnak szívügye volt. Mindhárman írtak egyetemi előadásokról jegyzeteket, amelyek a vizsgafelkészülés alapjául szolgáltak. Ezekből nagyszerűen kirajzolódnak a közös vonások, illetve azok a jellemzők, amelyek az egyes professzoroknál eltérőek voltak a más és más megközelítés okán. (A következetesség és a keret szűkös volta miatt csak utalunk egy-egy egyéb publikációra, s itt az egyetemi jegyzetekre koncentrálunk.)

STRÁNER Vilmos homiletikajegyzete (1933–1934) gyönyörű, gyöngybetűs kézírással áll rendelkezésre a mai olvasónak. A rövid, de tömören gazdag tananyag az igehirdetés tudományát nagyon precízen elhelyezi a gyakorlati teológia keretében, majd eljut a homiletikai alapvetésig: „A homiletikának mint gyakorlati teológiai disciplinának neve, fogalma fontossága és felosztása.” (Uo. 4. o.) Ebben Stráner kitér arra, hogy a homiletika több mint alkalmazott retorika. Ennek alátámasztására két nagy témát jár körül a jegyzet: „mit és hogyan prédikálunk”. Elgondolkodtató, hogy a különböző megközelítések között szól az egyházjogiról is: „...az egyházi beszéd elméletének és elvének helyes ismerete előfeltétele az ú.n. »venia contionandi«-nak, vagyis az igehirdetésre való felhatalmazásának, s engedélymegadásának.” (Uo. 6. o.)

Az egyházi beszéd történetének fejezete inkább summázó jellegű, nem részletez, hanem irányvonalakat mutat meg. Az első nagy rész már az egyházi beszéd – következetesen ezt a kifejezést alkalmazza – tartalmi részéről szól.¹² Itt fontos megállapításokat tesz arról, hogy milyen viszonyban van a Szentírás és Isten igéje. „Úgy van ez – írja –, mint a lélek és a test. A lélek az Ige és a test az Írás.” (Uo. 14. o.) A kettő azonban elválaszthatatlan egymástól, s bár létezik lélek test nélkül, a földi körülményeink közt a testet nem nélkülözhetjük. Utal az inkarnáció csodájára, az Ige testté léételére, amely az igehirdetésben is megvalósul, majd így vonja le a summázó következtetést: „Az egyházi beszéd tehát csak annyiban Isten igéjének a hirdetése, amennyiben a Krisztust hirdeti, mégpedig a teljes, élő Krisztust. Megszívlelendő állítás akkor, amikor a Krisztus-hirdetés helyett ma sokszor sztori-prédikációk hangzanak.

Részletesen beszél a textusról mint alapigéről, nyíltan feltéve a kérdést: szükség van-e egyáltalán alapigére, majd felveti a perikópatémát is. Egyértelműen állást foglal az alapige használata és a perikopális rend megtartása mellett. Ez is jó iránytű lehet a 21. században is divatosnak tűnő kérdésben.

Stráner az igehirdetést vizsgálja az egyházi esztendő, majd a gyülekezet viszonylatában. Az ünnepeknél óvatosságra int, és kéri, bánjunk elővigyázatosan a nem egyházi évhez tartozó ünnepekkel, ahol emberek vagy emberi intézmények magasztalása történhet. A zárzó így hangzik: „Ne vigyünk idegen tüzet az Úr oltárára.” (Uo. 24. o.) A liturgikus év krisztológiai mondanivalóját azonban gyülekezetszerűen kell továbbadni. Száz évvel ezelőttről hangzik az örökségünkhöz tartozó zárómondat: „A korszerűség a már megjelölt korlátok közt szintén természetes követelmény.” (Uo. 27. o.)

A kazuális igehirdetéseknél továbbviszi a krisztocentrikus gondolkodásmódot, s érdekességként megjegyezzük, hogy óv a pogány szokások továbbélésétől. Minden „alkalmi beszéd” igehirdetés legyen – oktatja Stráner a tanítványait.

Izgalmas fejezetben tárgyalja az igehirdető egyéniségét, az egyéniség érvényesülésének fontosságát. Az egyéniségnek egyetlen korlátja van: a Krisztus-prédikálás kötelezettsége. El kell jutni az igehirdetőnek oda, hogy megtanulja: nem önmagunkat, hanem Krisztust hirdetjük. Nem az én evangéliumomat mondom, hanem Krisztusét.

¹² Időnként még visszacseng a Pröhle-agendában ez a mára már passzív szókincsbe került kifejezés.

A formális homiletikai fejezetben tisztázza a retorikához való viszonyt, a meditáció technikáját, feladatát és szükségességét, ír a kidolgozás mikéntjéről (annak tárgyi tényezőiről) és természetesen az alaki kidolgozásról is, valamint az előadás módjáról.

A jegyzet zárszavában Ézsaiás 55-öt idézi: „...az én beszédem [...] nem tér hozzám üresen...”

* * *

JÁNOSSY homiletikája (é. n.) a tőle megszokott alapossággal és részletességgel megírt, terjedelmes munka. Homiletikai *ars poeticá*ját itt is az alapvetésben kell keresnünk, hiszen a hagyományos diszciplínafelépítésben inkább apró színezeteket találunk. Ezek megértéséhez azonban a kiindulópont a meghatározó. Jánossy így fogalmaz:

„Igehirdetés és egyház a legszorosabban egymáshoz tartoznak, igehirdetés nélkül nincs ker[esztény]ség. Az igehirdetés alapja a szó egyetlen értelmében való Igének, a Krisztusnak megtestesülése (inkarnáció) és állandó kegyelmi jelenléte. A testté lett Ige Isten üdvösséges akaratát szóban és cselekedetben közölte földi életében az embervilágban. Igével és tettel végezte el a megváltás művét, és ő maga bízta apostolaira ennek az ev[angélium]nak a prédikálását (Mt 28,19 és köv.). A ker[esztény] üdvigazságnak az élőszóbeli bizonyágtétel révén (viva vox evangelii) a személyes élet közvetlenségében emberről emberre, nemzedékről nemzedékre kell továbbplántáltatnia.

Amint az egyház egész életnyilvánulási területére, úgy a homiletikai (igehirdető) tevékenységre is áll, hogy alanya maga a testté lett Ige, Jézus Krisztus: »Christus praedicat«. [...] Krisztus személyében egészen közvetlenül egybeesik az igehirdetés alanya és tárgya. Ő maga az igazság (Jn 14,6), benne adva van az igehirdetés alapja és célja, tartalma és ereje.” (Uo. 2. o.)

Jánossy homiletikája erre a krisztocentricitásra épül. Következtesen végigviszi ezt a szálát, akár elvi ismeretekről, akár gyakorlati tudnivalókról ír.

A jegyzet felépítése hagyományos: megmutatja az egyháztörténeten belül az igehirdetés-történet főbb alakjait és eseményeit. A történeti rész derekas anyaga itt is Lutherről szól. A második részben az egyház igehirdető munkájának személyi kérdéseit tárgyalja. Külön kitér az igehirdető személyiségének hitvallásos egyháziasságára. Ez az a fogalom, amely egykor és ma aktuális tartalommal megelve önvizsgálatra készíti a prédikátort. A harmadik rész az egyház igehirdetői munkájának tárgyi kérdéseit járja körül. Külön kitér – hiszen Jánossy fő szakterülete a liturgia – az igehirdetés és az istentisztelet kapcsolatára. A komplementer kapcsolatot alaposan bemutatja: nincs igehirdetés liturgia nélkül, és nincs liturgia igehirdetés nélkül. A régi kérdés Jánossyt is foglalkoztatja: a prédikáció mint a keresztény istentisztelet szerves része tartalmilag a szakramentális vagy a szakrificiális elemekhez tartozik-e? Azaz az Isten ajándékait hordja, vagy az ember áldozatát?

„Nyilvánvaló, hogy alapvető módon és mindennél inkább az istentisztelet sacramentum (donum divinum) elemeihez tartozik a prédikáció, mégpedig azért, mert igehirdetés, mert Isten igéjét hozza. Ebben a tárgyhoz kötöttségében van meg egyedüli jogosultsága a ker[esztény] istentiszteletben! Amilyen mértékben valóban az ígét hirdeti a ker[esztény] prédikáció, abban a mértékben alkalmazható rá, hogy »sacramentalis« jellege van. Isten igéjének a hirdetése: a Krisztusért bűneinket megbocsátó, igazságot és életet ajándékozó Isten kegyelmének a hirdetése.

Ez a magva, középpontja minden ker[esztény] prédikációnak. Mint a bűnt megbocsátó és életet ajándékozó Isten igéjének a hirdetése válik a *verbum predicatum* egy hatalmas *absolutio generalisszá*. – Viszont nem szabad megfedkezniünk arról, hogy a *viva vox evangelii* éppen az egyházi hivatal vi-

selőjének ker[esztény] személyiségén át jelentkezik – és ha erre gondolunk, akkor félreismerhetetlenül előttünk áll a prédikációnak »sacrificialis« jellege is. Senki jobban nem hangsúlyozta Luthernél az ige sacramentalis jellegét, és mégis tőle halljuk: »Ha prédikálok, Isten dicséretére teszem. [...] Mert ha az ember helyesen prédikál, akkor dicsérnie kell a mi Urunkat, Istenünket.« [...] Mindez] arra figyelmezteti az ige szolgáját, hogy milyen nagy felelősséggel kell viselnie hivatását, másrészt pedig azt is mutatja, hogy a gyülekezeti teljes istentiszteletből a *verbum predicatum* nem téphető ki...» (Uo. 51–52. o.)

A következő fejezet az egyházi esztendő és az igehirdetés kapcsolatát tárgyalja. Az anyag már előtanulmánya a később megjelent *Az egyházi év útmutatása* című műnek (1944), amelyet másfél évtizede – jól használhatósága okán – szintén újra kiadtunk (2008).¹³

A kazuális igehirdetések tárgyalása után, az igehirdetés tárgyi kérdéseivel foglalkozó rész előtt Jánossy még egyszer napirendre veszi az egész jegyzeten végigfutó kérdést: mi az igehirdetés célja? Kritikával illeti Schleiermachert, akinek hatására egyházunkban is elterjedt az a nézet, hogy az igehirdetés célja az épülés. Jánossy élesen szembefordul a *quietivum*, azaz a megnyugtató (nyugtató) gyakorlati álláspontjával. Ez a kultúrprotestantizmus uralmát jelzi. Határozottan kijelenti, hogy a keresztyén igehirdetés célja a megtérés. Ezért a prédikáció lényege szerint misszionáló, evangelizáló igehirdetés. Nem épülésről, hanem építésről szól: Isten építi az embert és a gyülekezetet. „Minden gyülekezeti igehirdetésünknek végső sorban ez lesz az értékmérője: növekedhet-e általa Krisztusban a hívő új élete, – illetve: megragadhatott-e csak egy lelket is Isten igéje, Isten hatalma?!» (JÁNOSY É. N., 74. o.)

Végül egy nagy fejezetben foglalkozik a homiletika formális kérdéseivel, de úgy, hogy a legtechnikaibbnak tűnő témát is a teológia koordináta-rendszerében helyezi el: „A homiletika formális kérdéseivel való foglalkozás is arról győz meg bennünket, hogy ami az igehirdetést igazán igehirdetéssé teszi, az nem ilyen vagy olyan emberi produkció, hanem onnan felülről való kegyelem...» (Uo. 96. o.)

* * *

Budaker – még mint megbízott egyetemi előadó – először 1933. őszén (soproni parókus lelkészként) tartott homiletika-előadást. Tanári megbízatása előtt, majd azt befejezve Sopronban szolgált, s a professzori idejében is gyakorló igehirdető volt. A hallgatókra gyakorolt hatását jól illusztrálja, amit id. dr. Hafenscher Károly visszaemlékezésében Budaker Oszkáról vall: „A halott betű, az olvasható prédikáció nem tudta visszaadni melegsavú igehirdetéseinek varázsát. [...] Ő volt lelkészi karunk jó értelemben vett misztikusa.”¹⁴

Jegyzetét klasszikus felépítéssel, egyértelműen Stráner Vilmos stafétabotját átvéve veszi végig az igehirdetés tudományának legfontosabb alapismereteit. Saját névjegyt letéve fogalmazza meg álláspontját az igehirdetés lényegét illetően: „Az igehirdetés helyes felfogása szerintünk mindenestre kelően érvényesíti a theocentrikus szempontot, hiszen az igében Isten szól, de szól mindenkor az igehirdető személyének felhasználásával és egy bizonyos idői, helyi és egyéb körülményektől meghatározott gyülekezetben, úgyhogy úgy lehetne röviden meghatározni feladatát, hogy az Istennek beszédét, üzenetét személyes bizonyágtéves útján közvetítse a gyülekezetnek, és igyekezzék azt vele az adott helyzethez mértén megértetni.” (BUDAKER 1933–1934, 9–10. o.)

¹³ A Fraternitás Magyarországi Evangélikus Lelkészek Közösségének segítségével, jelen sorok írójának előszavával. Javított, második kiadás a szerző jogutódjának engedélyével.

¹⁴ Id. Hafenscher Károlytól idézi SZIMON 1996, 61. o.

Korrekt igehirdetéstörténeti áttekintés után szól az Ige és a Szentírás kapcsolatáról. Ismét egy irányt meghatározó mondattal kezd: „Észrevehették, hogy az »igehirdetés« szót használtam ott, ahol közönségesen »prédikálás«-ról vagy »egyházi beszéd«-ről szólnak, igehirdetés alatt értvén nem a cselekvést magát, hanem az aktív tárgyat, a »beszéd«-et mint szellemi alkotást. Tettem ezt pedig azért, hogy ezáltal is kidomborítsam, hogy az »egyházi beszéd«-nek nem lehet más tárgya, mint az Ige, Isten beszéde.” (Uo. 22. o.) Ha mást tesz a prédikátor, akkor – kiszolgálva az érdeklődést – az ige csak idézetül fog szerepelni. Wilhelm Löhe nyomdokain jár, amikor így fogalmaz: „A prédikátornak Isten nevében kell szólania. Lehetséges azért egyáltalában, hogy olyasmiről beszéljen, ami nem Isten igéje? [...] Az igehirdetés célja nem a tetszés és a gyönyörködtetés és az egyéni szellemesség bemutatása, hanem az Igéjének hirdetése.”

Lehetség szerint maradjon ki az *én* szerepe, de az igehirdető személye ne lépjen előtérbe. A bizonyágtéves ütközzék ki minden szóból, a lélek, amely a szubjektív vallástételből táplálkozik. Ez a lélek legyen benne az egész prédikációban, de ne szigetelődjön el abban, hogy *én* bizonyágot teszek. Az egyén előtérbe nyomulása nagyon-nagyon káros.

Kiemelendő az „ige és hitvallás” címet viselő paragrafus. Egészen természetes, hogy az Igének az egyén részéről való megértése és a gyülekezettel való megértése ugyanabban az irányban kell, hogy haladjon, amelyen az egyház halad, amikor egész létét az Igének egy bizonyos határozott megértésén, értelmezésén építi fel, azaz hitvallásszerűnek kell lennie. A hitvallásszerűség kulcsfogalom Budaker homiletikai gondolkodásában (uo. 33. o.).

Igen sokat foglalkozik a textus és a perikópa kérdésével (uo. 34–50. o.). Elvi és praktikus tanácsokkal egyaránt ellátja a hallgatókat, amikor sorra veszi a különböző igetípusokat és műfajokat, s jelzi, mennyire rugalmasan kell közelíteni a lelkésznek a készülés idején a szöveghez. Egyértelműen kiáll a perikóparendszer mellett, nagy előnynek tartva azt.

Részleteiben foglalkozik az igehirdetés és az egyházi esztendő kapcsolatával. Foglalkozik a szekuláris ünnepek egyre erőteljesebb megjelenésével, annak veszélyeivel és azzal, miként kezelheti ezt az igehirdető evangélikus módra. Ugyanakkor – elkerülve minden katolikus áthallást – beszél arról, hogy Mária szerepét az evangélikus istentiszteletben, azon belül az igehirdetésben helyére kell tenni. „Beszélünk az evangéliumok mindenféle szereplőjéről, de Máriáról – ne adj Isten – mert hátha félreértik...” (Uo. 78. o.)

Részletesen foglalkozik a „gyülekezeti tényezővel”, ilyen kifejezéseket körüljárva: személyes gyülekezet, törzsgyülekezet, kénysergyülekezet. Az igehirdetőnek minden eddigénél komolyabban kell figyelembe vennie a gyülekezeti kontextust, a közösség lelki alkatát. Ennek alapján fogalmazza meg a „gyülekezetszerű” igehirdetés feltételeit.

Sajátos felsorolást és magyarázatot ad, amikor az igehirdetés nemeiről értekezik.¹⁵ A kazuális igehirdetéseket liturgiális (agendás) beszédeknek nevezi. Az igehirdető személyéről szól a harmadik fejezet.

A második nagy rész az igehirdetés alakját tárgyalja. Természetesen a formát másodlagosnak tartja a prédikáció tartalmához képest, de nem jelentéktelennek. „Az igehirdetés külső alakja szükségeségének és fontosságának mérlegelésénél csak az lehet a fő szempont, hogy ez a külső forma a lehető legnagyobb mértékben elősegítse a lelkész személyes bizonyágtételének, ill. rajta keresztül Isten be-

¹⁵ Ünnepi igehirdetés, ébresztő vagy evangelizáló igehirdetés, tanító jellegű igehirdetés, dogmatikus igehirdetés, etikai-erkölcsi igehirdetés, szociális igehirdetés, apologetikus igehirdetés, kulturális élettel összefüggő témáról való igehirdetés, városi/falusi igehirdetés stb.

szédének, szózatának a lelkekre való mélységes, döntő hatásait.” (Uo. 152. o.) Ez állandó változatosságot igényel, tudatosan elkerülendő a megmerevedett formákat.

Budaker egész homiletikajegyzetét áthatja az a szándék, hogy az elviek tisztázása, a tartalom egyértelművé tétele segítse az igehirdetői pályára készülöket az igényes prédikatori feladatra. A tanító és nevelő feladat megragadó harmóniában jelenik meg írásában.

Előadását ezzel fejezte be: „Mindenek előtt legyünk tudatában annak, hogy az elmélet tudása szükséges, de nem biztosítja még a lényegnek megfelelő, helyes és eredményes igehirdetést. Az elmélethez a gyakorlatnak kell járulnia. Elméleti tudás és gyakorlat azonban mindenképpen ezen ige világtításába helyezendő: »Az Úr ád bölcsességet, az ő szájából tudomány és értelem származik, az igazságnak valóságos jót rejteget« (Péld 2,6–7)”. (Uo. 178. o.)

Budaker számos tanulmányt is megjelentetett ebben a tárgykörben, amelyeket érdemes lenne alaposan feldolgozni. A *Lelkipásztor* XIII. évfolyamában például a „hazafias” igehirdetésről írt (BUDAKER 1937). Tudjuk, hogy e vonatkozásban sincs könnyű helyzetben a mindenkori igehirdető, és segítséget jelent, ha valaki ezt a témát Budaker alaposságával és mélységével körüljárja.

* * *

Budaker Oszkár igeközpontúsága az akkori válsághelyzetben egyértelmű állásfoglalásra készítette. Nyolvan évvel később hasonló válsághelyzetben kell úgy a hittudományi egyetemnek fiatalokat az egyházi szolgálatra bocsátani, hogy legyen tartásuk és legyen mondanivalójuk, illetve válaszuk egy szinte katasztrófa szélére sodródott – háborúkkal, gazdasági válsággal, ökológiai vészhezlyezettel fenyegető – világban, felelős lelkipásztorként utat mutatva, vigasztalva és jövőt kínálva. A *Keresztény Igazság* 1943. júniusi számának bevezetőjében így ír: „A Lélek, amelynek hiányában végveszedelem felé sodródik az ember és egész világa, az Isten Szentlelke.” Majd az Írásból és a tapasztalatból vett bizonyítékok feltárása után így folytatja: „Ez az állapot az embernek és a világnak szörnyű válságba zuhanását hirdeti, ezt ma mindenki látja, aki nincs megverve vaksággal. Csak azt nem látják még be a tömegek és vezetőik, hogy a kivezető utat hiába keresik csak emberi síkon, emberi erő megfeszítésével, az emberi lélek érvényesítésével. Akik azonban tisztán látnak, azok szívében ma forróbban, mint valaha, megszólal a könyörgés: »Jövel, Szentlélek Úristen!«

Ezek sem várnak valamilyen pünkösdi tisztító vihart, csodálatos szent megszállottságot, amelynek mámoros bódulatában lehull a lelkekről a salak és érne kezdenek a Lélek gyümölcsei. Csak azt kérik, hogy a sok emberi szótól megsiketült fülek a Lélek indítására végre figyeljenek az Isten szavára, az ígére.

A megújulás a gyógyulás forrása itt buzog. A Lélek az igéből árad, az ígével ejti foglyul és újíttja meg gyökeresen az embert, általa a világot.

Akiknek fáj a lélektelen jelen és akik aggódnak egy hasonló átokverte jövőtől, az igében szóló Istenben reménykedve imádkozzanak: »Jövel Szentlélek Úristen!«” (BUDAKER 1943, 121. o.)

A harmadik jegyzetcsoporthoz a poimenikaoktatásról nyújt képet

Ez a jegyzetcsoporthoz foghíjas, hiszen Jánossy Lajostól nem maradt ránk lelkipásztori szolgálatról, pasztorációs küldetésről szóló irat. Stráner és Budaker is viszonylag szűken tárgyalja a témát, de ezek alapján is láthatjuk, milyen sokat változott a lelkipásztorkodás fogalma az elmúlt száz esztendőben.

Stráner Vilmos *Cura pastoralis*a jubileumi időszak kezdetéről való: az 1923–24-es tanév előadásainak jegyzete. Stráner azzal kezdi, hogy tágabb értelemben a lelkész összes gyakorlati teendőjét ide lehetne számítani, de annyi bizonyos, hogy a lelkipásztorkodás feltétele a lelkipásztori teendőknek. Akár poimenikának, akár *cura pastoralis*nak nevezik, ez nem más, mint Isten igéjének személyes aplikációja, részben az egész gyülekezetre, részben egyes hívei testi-lelki szükségleteire.

Stráner három részre osztja fel előadásait: 1. szól a lelkipásztorról mint a lelkipásztorkodás szubjektumáról, 2. bemutatja az általános lelkipásztorkodást, majd 3. összefoglalja a különös lelkipásztorkodást. Mindezt megelőzi a lelkipásztorkodás története.

A lelkipásztor személyével kapcsolatos elvárásokat a következő jellemzőikkel foglalja össze: türelmes, szelíd, szolgálatkész, alázatos, szerény, hűséges. Stráner kitér a lelkipásztor magán- és családi életére mint a lelkipásztorkodás fontos komponensére.

A lelkipásztorkodás feltétele a tiszta élet, a rendezett családi körülmények. A részletek tárgyalásában egészen odáig megy, hogy a nyilvános megjelenést, sőt a táncot is témává teszi – mindig azt kérdezve: mi szolgál a lelkipásztorkodás javára? Szól a lelkészt különösen is fenyegető veszélyről, a nyelv bűneiről. Előkerül a politizálás témája is: politikai jogait gyakorolhatja a lelkész, de a pártharcoktól tartózkodjék, ne szegődjön valamely párt szolgálatába. Mai szemmel egészen máshogy nézi az olvasó a lelkipásztor öltözködéséről szóló sorokat. Itt is az arany középút választását javasolja. Itt szól a lelkészek egymáshoz való viszonyáról, különös tekintettel az eltérő beosztásúakra.

Stráner kitér egy sor korhoz kötött jelenségre. Szól a diakonisszákról, a lelkipásztor segítőiről. Nemcsak személyekről, hanem közösségekről is, például a nőegylet feladatairól, a különböző csoportok és a lelkész viszonyáról.

A jegyzet második részét A lelkipásztorkodás mint felügyelet című paragrafussal kezdi. Ebben a lelkipásztor munkáját először az orvoséhoz, majd a pedagóguséhoz hasonlíttja. A két rokon hivatásban is, itt is fontos az, hogy a lelkész ismerje a rábízottakat. Különbséget tesz a házi látogatások és a lelkipásztori látogatások között. Kiemeli a beteglátogatás szükségességét.

Újabb fejezetben tárgyalja Stráner azt, hogy a lelkipásztori munkának tanító, erősítő, vigasztaló és intő szerepe is van.

A harmadik szakaszban a Különös lelkipásztorkodás címszó alatt a megkonfirmált ifjak és hajadonok gondozásáról, az iskolához és a tanítókhöz való viszonyról szól, illetve külön kitér az egyháztól elidegenedettek lelkigondozására. A bűnt elkövető gyülekezeti tagok pasztorálásáról is olvassunk, bár az itt jelzett esetek ma kevésbé életszerűek, illetve elsősorban a börtönlelkészeket érintik.

* * *

Budaker Oszkár *Lelkipásztorkodástana* 1933–34-ből való, tehát tíz évvel későbbi, mint Stráneré. Már valamivel bővebb anyag, s a tíz év alatt is sokat frissült a téma és változott a hozzáállás.

Budaker abból indul ki, hogy a lelkész feladata Isten országának prédikálása, az evangélium hirdetése. Ez a feladata azonban nem merül ki a templomi szolgálatban, a szószéki igehirdetés elmondásában. S bár a templomi prédikációnak személyesnek és aktuálisnak kell lennie, mégsem térhet ki mindenki élethelyzetére. Ugyanakkor az egyház vonzáskörében vannak szép számmal olyanok, akiket a vasárnapi igehirdetés valami oknál fogva nem ér el. A lelkésznek tehát az evangéliumot egyrészt a legegényibb lelkiállapotban, viszonyok között élő híveknek a templomon kívül is tolmácsolnia kell, másrészt pedig el kell azt vinnie a templomtól elidegenedett vagy egyébként távol maradó

gyülekezeti tagokhoz is. Az evangéliumnak ez a templomon kívül folyó, egyénekhez szabott hirdetése, a lelkeknek az evangélium által való erősítése, megtartása, illetve megnyerése foglalható össze a lelkipásztorkodás néven.

Budaker mindezt korának kontextusába helyezi, s szól arról, hogy a modern embernek (1933!) mennyi mindennel kell megküzdenie. Ebben a harci helyzetben felértékelődött a lelkipásztorkodás jelentősége.

A jegyzet felépítése klasszikus: szól a lelkipásztorkodástan történetéről, majd a lelkipásztorkodás alanyáról, végül pedig annak tárgyáról, „számba véve a különböző helyzetben lévő lelkeket és csoportokat, akikre a lelkipásztorkodási hatás irányul” (BUDAKER 1933, 10. o.).

Elgondolkodtató és példaértékű számunkra, hogy miközben egy pillanatra sem adja fel a tudományos igényt, minden mondatán és minden gondolatkörén átsugárzik a gyakorló lelkipásztor és lelki-gondozó utódokat nevelő szeretete. S az ismeretanyag átadása mellett ismételten megjelenik a biztató és bátorító szó: „Legyen a lelkipásztor hívó ember, vagy legyen legalábbis a hitért viaskodó, imádkozó, hitetlenséggel harcoló, hit után epedve vágyó ember! Ez az alapfeltétele annak, hogy az evangéliumban olyan kincset lásson, melyet belső kényszer folytán igyekszik továbbadni másoknak. [...] Az tény, hogy a gyülekezetek is vágyakoznak lelkipásztorok iránt.” (Uo. 12. o.)

Ki kell emelnünk, amit és ahogyan Budaker a látogatásokról, a ránk bízottak megismeréséről ír. A látogatások tapintatos, empatikus, tartalmas találkozások legyenek. Sok „szakmai hibára” és félrecsúszási veszélyre is felhívja a figyelmet. Általános elvként így fogalmazott: „...álljon tehát a lelkipásztor hívei oldalán mint hűséges barát, aki részt kér azok minden öröméből, bánatából.” (Uo. 36. o.) Kiemelt célcsoportokat is sorba vesz: segítségre szorulóknak, szegényeknek, veszélyeztetett lelkek, templomkerülők, munkásosztály, szektaveszedelemben kerültek, erkölcsileg veszélyeztetettek, betegek.

A szakmai ismereteken túl Budaker két fontos tényezőt húz alá, amely meghatározza a lelkigondozó munkáját: „A lelkipásztori szolgáltatásnak különös feltétele a szeretet és a tapasztalat.” (Uo. 44. o.)

Figyelemre méltó a csoportok lelkigondozásáról szóló fejezete. Ez egyfajta korrajz is, hiszen szolgálati idején virágzott az egyesületi mozgalom. A téma részletes és praktikus tárgyalása végén ezt az összefoglalást olvassuk – ez egyben a jegyzet zárómondata is: „A csoportonkénti lelkigondozás nem pótolja a lelkeknek a templomban lefolyó lelki gondozását, csak kiegészíti, esetleg előkészíti azt. Az eszköz itt is ugyanaz, mint a lelkész templomi szolgálatában: Istennek a lelkek megmentésére az egyháznak ajándékozott igéje!” (Uo. 65. o.) Ezzel egyértelműen besorolta lelkigondozói irányát a század első felében széles körben elterjedt és gyakorolt kergematikus lelkigondozás vonulatába.

Zárszó

Három kiemelkedő teológus, akiknek kisugárzása mind a mai napig hat. Ne feledjük, hogy a professzorok munkája a hallgatók tudása, hozzáállása, szolgálata által él tovább, s ebben az értelemben százak vitték tovább Stráner, Jánosy és Budaker lelki-szellemi örökségét.

Emellett azonban nem szabad felednünk, hogy az ő utódaik, a gyakorlati teológusok sora merített a soproni kincsekből, a „három nagy” tudományából, lelkivilágából, egyháziasságából, mindezekben igeközpontúságából. E keretek között a bennük tovább élt örökséget bemutatni nem tudjuk, de az örökösök felsorolása főhajtás az örökhagyók és utódaik előtt egyaránt: a három tanszékét is végigjáró (if.) Pröhle Károly, a méltatlanul elfeledett, vállaltan barthiánus, lenyűgözően nagy olvasottsággal

rendelkező Groó Gyula, a napi gyülekezeti szolgálat mellett tanító (id.) Hafenscher Károly, az elődök anyagát stafétabotszerűen továbbadó Nagy István és a lelkészgenerációkat meghatározó Szabó Lajos. Méltatlan utódukként hálásan mondhatom el, mindtől sokat tanultam.

The Heritage of the Theological Faculty in Sopron

The Department of Practical Theology and its Professors

- ▶ **The training of Lutheran pastors at university level in Hungary dates back a century now. For the first two decades, ministry training took place in Sopron. The influence of this period is still felt in the life of the Evangelical Theological University. This is particularly true in relation to the teaching of practical theology. This study explores the lifework and impact of three outstanding personalities: Vilmos Stráner, Lajos Jánossy and Oszkár Budaker.**

Their academic achievements are extensive in the whole field of theology. In this paper we introduce them on the basis of their lecture notes. Stráner is a follower of Schleiermacher and a cultivator of classical practical theology. Lajos Jánossy is a representative of high-church thinking and the Hungarian founder of traditional liturgy as a science. Oszkár Budaker's work in the field of pastoral care and homiletics is lasting and remarkable; he paid special attention to the connection between theology and art.

Keywords: Lutheran ministry training / Lutheran faculty in Sopron / practical theology / liturgy / homiletics

Felhasznált irodalom

- 65 évvel ezelőtt hunyt el Budaker Oszkár. *Széchenyi István Városi Könyvtár*, 2017. szeptember 8. <https://www.szivk.hu/65-evvel-ezelott-huny-el-budaker-oszkar/>. (Megtekintés: 2024. január 11.)
- BUDAHER Oszkár 1933. *Lelkipásztorkodástan*. Gépirat. Sopron.
- BUDAHER Oszkár 1933–1934. *Homiletika*. Kézirat. Sopron.
- BUDAHER Oszkár 1937. „Hazafias” ige hirdetés? *Lelkipásztor*, XIII. évf. 5. sz. 167–169. o.
- BUDAHER Oszkár 1942. Az istentisztelet megújító mozgalmak és azok bírálata. In: *Harc az evangélikus istentiszteletért. Az 1942. április 8-10-ig Győrött tartandó Országos Teológiai Napok első négy történeti előadása*. Győr. 35–48. o.
- BUDAHER Oszkár 1943. Jövel, Szentlélek Úristen! *Keresztény Igazság*, X. évf. 6. sz. 121. o.
- BUDAHER Oszkár é. n. *Liturgika*. Gépirat. Sopron.
- HAFENSCHER Károly 2010. *Liturgika. A keresztény istentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben*. Luther Kiadó – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke, Budapest.
- JÁNOSSY Lajos 1932. *Az evangélikus liturgia megújódása történeti és elvi alapon*. Doktori értekezés. Sopron.
Web: <https://medit.lutheran.hu/site/konyv/163>. (Megtekintés: 2024. január 11.) Új kiadás Hafenscher Károly előszavával: Veszprém–Győr, 2010.
- JÁNOSSY Lajos 1933. Imádkozó egyház. *Lelkipásztor*, IX. évf. 5–6. sz. 167–169. o.
- JÁNOSSY Lajos 1934. A mindennapi istentisztelet. *Lelkipásztor*, X. évf. 3–4. sz. 85–91. o.
- JÁNOSSY Lajos 1935. *Liturgika*. Gépirat. Sopron.

- JÁNOSY Lajos 1936. *Az evangélikus gyülekezetek sajátos életformái a XVI. századbeli egyházi rendtartások nyomán*. Pécs.
- JÁNOSY Lajos 1944. *Az egyházi év útmutatása*. Sopron. 2., jav. kiad.: Fraternitás Lelkészegeyesület, Veszprém, 2008.
- JÁNOSY Lajos é. n. *Homiletika*. Gépirat. Sopron. Web: <https://medit.lutheran.hu/site/konyv/4474>. (Megtekintés: 2024. január 11.)
- KISS Jenő (szerk.) 1943. *Visszapillantás a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Evangélikus Hittudományi Karának húsz éves történetére (1923–1943)*. Pécs.
- MAGASSY Sándor 2000. Budaker Oszkár emlékezete. *Keresztvén Igazság*, 46. sz. 34–39. o.
- PODMANICZKY Pál 1917. *A keresztvén istentisztelet lényege valláspszichológiai és dogmatikai alapon*. Pozsony. Web: <https://medit.lutheran.hu/site/konyv/1072>. (Megtekintés: 2024. január 11.)
- POLYÁK Petra 2014. Tanévnyitók az Erzsébet Tudományegyetemen (1914–1950). *Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár*, október 6. <https://leveltar.pte.hu/content/tanevnyitok>. (Megtekintés 2024. január 11.)
- RAFFAY Sándor 1933. *A magyarroni evangélikus liturgia történetéhez*. Tanulmány. Melléklet a *Protestáns Szemle* 1933. augusztus–szeptemberi számához. Web: https://library.hungaricana.hu/hu/view/EvangelikusMonografiak_011/. (Megtekintés: 2024. január 11.)
- STRÁNER Vilmos 1910. A Szentírás jelentősége és kezelése a gyakorlati theologia minden ágában. *Theológiai Szaklap*, VIII. évf. 1–4. sz. https://epa.oszk.hu/02300/02360/00029/pdf/EPA02360_theologiai_szaklap_1910_01_046-071.pdf. (Letöltés: 2023. november 15.)
- STRÁNER Vilmos 1923–1924. *Cura pastoralis*. Kézirat. Sopron.
- STRÁNER Vilmos 1927. *Liturgika*. Kézirat. Sopron. Web: https://library.hungaricana.hu/hu/view/EOL_AGE_06_fol_22_a/. (Megtekintés: 2024. január 11.)
- STRÁNER Vilmos 1933–1934. *Homiletika*. Kézirat. Sopron. Web: https://library.hungaricana.hu/hu/view/EOL_AGE_06_fol_22_b/. (Megtekintés: 2024. január 11.)
- SZIMON János 1966. Budaker Oszkár 100 éve született. *Evangélikus Naptár*, 60–62. o.
- TÓTH Károly 2020. *Teológiai élet a magyarországi evangélikus teológiai folyóiratokban az 1940-es években*. Doktori értekezés. EHE, Budapest. Web: <http://real-phd.mtak.hu/912/3/Teologiaielelet-disszertacioTothKaroly2020.pdf>. (Letöltés: 2024. január 11.)
- Újtestamentom, vagyis Újszövetség*. Görög eredetiből fordította Raffay Sándor. Luther-Társaság Kiadása, Budapest, 1929. <https://www.okosbiblia.hu/bible/rs1929>.
- ZOLTÁN László 1999. Budaker Oszkár (1896–1952). *Soproni Szemle*, 53. évf. 1. sz. 69–72. o.
- A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Evang. Hittudományi Karának Tanulmányi és Vizsgálati Szabályzata*. Pécs, 1926. Web: <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/33896/ete-ev-hittud-vizsga-szabalyzat-1926-pecs.pdf>. (Letöltés: 2024. január 11.)
- ZOLTÁN László (szerk.) 2000. *Oszlop Isten templomában*. Budaker Oszkár 1896–1952. Magánkiadás, Sopron.
- ZOLTÁN László (szerk.) 2002. *Az ötven esztendővel ezelőtt elhunyt, Budaker Oszkár halálával kapcsolatos, a Soproni Evangélikus Egyházközség Elnökségéhez érkezett részvétnyilvánító levelek és táviratok*. Kiegészítés Zoltán László Oszlop Isten templomában c. munkájához. Gépirat. Sopron. Web: <https://medit.lutheran.hu/site/konyv/4524#book/>. (Megtekintés: 2024. január 11.)